

Ks. JÓZEF KOZYRA
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

ABRAHAM – OJCEM ŻYWEJ WIARY WEDŁUG LISTU ŚW. JAKUBA

ABRAHAM AS THE FATHER OF LIVING FAITH ACCORDING TO THE EPISTLE OF JAMES

ABSTRACT

W Jk 2, 21 nazywa się Abrahama „Ojcem naszym [w wierze], który przez czyny [z niej płynące] został usprawiedliwiony”. Konieczność wiązania ze sobą wiary i czynów, które muszą iść z nią w parze, stanowi podstawę dowodzenia Jakuba. Autor Listu Jakuba wykazuje że wiara Abrahama została poparta czynami. Jednym z nich była ofiara, jaką złożył Abraham ze swego syna Izaaka. Tak wypełniło się Pismo, a wiara osiągnęła swój cel, stając się doskonałą i dojrzałą, czyli doprowadzającą do zbawienia (Jk 2, 21-23). W ten sposób jest wzorem do naśladowania. Jakub stara się wykazać, że również adresatów Listu Bóg usprawiedliwia przez wiarę popartą uczynkami. „Wypełnienie się Pisma” dotyczy bowiem nas, którym zawierzenie Bogu na wzór Abrahama zostaje zaliczone ku usprawiedliwieniu, czyli przynosi nam zbawienie. Takie stanowisko Jakuba wobec wiary, która musi być poparta czynami, absolutnie nie stoi w opozycji do nauki Pawła o wierze, która usprawiedliwia. Paweł bowiem również mówi o wierze potwierdzonej czynami miłości (por. Ga 5, 6).

In the Letter of James 2:21 Abraham is called “our father (in faith) who was justified by works (flowing out of faith)”. The necessity of combining faith and works, which must go together, constitutes the foundation of James’s argumentation. The author of the Epistle of James demonstrates that Abraham’s faith was active along with his works. One of them was Abraham’s offering of Isaac as a sacrifice. This is how the Scripture was fulfilled and the faith achieved its goal by becoming perfect and mature which means that it leads to salvation (J 2:21-23). That is why the author of the Epistle of James presents this attitude as a model to follow (James 2:22). The author tries to prove that God justifies the Epistle’s addressees by faith active along with works. “The fulfillment of the Scripture” concerns us – those whose trust in God following the example of Abraham is credited as justification, in other words it brings us salvation. Such a view on faith which must be active along with actions unquestionably does not stand in opposition to Paul’s teaching on faith that justifies. Paul also speaks about faith working through love (Gal 5:6).

Wstęp

Czy można być wierzącym, lecz niepraktykującym? Czy możliwa jest wiara niepotwierdzona czynami? Na czym polega prawdziwa wiara – nie teoretyczna, lecz praktyczna? Święty Jakub stara się na te pytania odpowiedzieć w drugim

rozdziale swojego Listu, dając przykład Abrahama jako Ojca żywej wiary. Wiara prawdziwa musi być żywa, potwierdzona czynami.

Aby ukazać wywód autora biblijnego o żywej wierze Abrahama, przedstawimy najpierw kontekst wypowiedzi o Abrahamie jako biblijnym przykładzie żywej wiary. Autor Listu posłużył się przykładem Abrahama i Rachab, stosując biblijną metodę wypełniania się Pism, charakterystyczną dla świata żydowskiego. „Dowód z Pisma” to odwołanie się do słowa Bożego obowiązującego wszystkich wierzących.

Drogą analizy treści Listu Jakuba 2 postaramy się wykazać, że Abraham był prawdziwym wierzącym, bo jego żywa wiara została potwierdzona czynami takimi, jak między innymi ofiarowanie Izaaka. Wiara żywa usprawiedliwia Abrahama, który stał się przyjacielem Boga. Podobnie została usprawiedliwiona dzięki żywej wierze poganek Rachab. Te biblijne przykłady mają, zdaniem autora Listu, przekonać o konieczności wiary żywej. Wiara bowiem bez uczynków jest martwa.

1. Kontekst wypowiedzi o Abrahamie jako biblijnym przykładzie żywej wiary

Przykładem Abrahama jako Ojca żywej wiary posłużył się Jakub w parenezie Jk 2,1-26, dotyczącej usprawiedliwienia z wiary i uczynków z niej płynących. Autor Listu na początku tego dłuższego pouczenia moralnego ostrzega przed faworyzowaniem bogatych kosztem ubogich podczas zgromadzeń liturgicznych (wersety 1-7). Wiara chrześcijańska nie może być stronnicza, nie może mieć względu na osoby. Negatywnej postawie adresatów, którzy wyróżniali jednych, a lekceważyli drugich (wersety 1-4.6-7), Jakub przeciwstawia postępowanie Boga, który wyróżnia biednych i nie ma względu dla osób zamożnych (werset 5). Dalszy ciąg wywodu dotyczy przestrzegania przykazań z końcową nauką o sądzie Bożym i miłosierdziu (wersety 8-13). Autor przypomina najpierw najważniejsze przykazanie: nakaz miłości. Następnie Jakub wyjaśnia: „nie wolno wybiórczo traktować Dekalogu, bo wtedy odrzuca się wszystkie przykazania. Na podstawie wypełniania przykazań będziemy osądzeni: ulaskawieni lub potępieni” (wersety 9 i 12-13).

Punktem kulminacyjnym parenezy Jakuba w tej serii diatryb jest jednak wykazanie konieczności potwierdzania wiary przez dobre uczynki, o czym pisze w wersetach 14-19. Jako uzasadnienie biblijne podał autor przykłady wiary popartej czynami, czyli wiary żywej. Taka była wiara Abrahama i Rachab (wersety 20-26). Dla usprawiedliwienia człowieka, czyli dla zbawienia go przez Boga wymagana jest wiara żywa, idąca w parze z dobrymi czynami. Sama wiara (teoretyczna, niepoparta czynami) nie wystarcza, jest bowiem martwa. Wiara bez uczynków to uznawanie istnienia Boga bez liczenia się z Nim. Tak postępują złe duchy. Martwa wiara rodzi u nich jedynie lęk i przerażenie (werset 19). Usprawiedliwionym jest się na podstawie uczynków wypływających z wiary (werset 24 i n.)¹.

¹ J. Kozyra, *List świętego Jakuba. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2011, s. 124 i n. (*Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament* 16); R. Walker, *Allein aus Werken. Zur Ausle-*

2. Przykład żywej wiary Abrahama i Rachab jako „dowód z Pism”

Dowodem z Pism (Starego Testamentu) na to, że „*wiara bez uczynków jest martwa*”, a zbawia wiara żywa, poparta czynami, we fragmencie Jk 2,20-26 jest przykład żywej wiary Abrahama i Rachab. Abrahama uważa się w Starym i w Nowym Testamencie za „Ojca wszystkich wierzących” i wzorzec sprawiedliwości przed Bogiem (por. Mdr 10,5; Syr 44,19-21; 1 Mch 2,52; Rz 4,16 i n.; Hbr 11,17 i n.). Zawierzył się on bowiem całkowicie Bogu, który obiecał mu liczne potomstwo i opuścił swój rodzinny kraj. Jako wierzący nie przestał też ufać, będąc wystawiony na próbę przy składaniu ofiary z Izaaka (por. Rdz 12,1-4; 15,6; 22,9.12). Zaś Rachab, nierządnicą kananejską z Jerycha, swoją wiarę w Boga Jahwe wyraziła przez ukrycie i ocalenie wysłanników Jozuego (por. Joz 2,11; 6,17.25; Hbr 11,31)².

Te biblijne przykłady żywej wiary działającej przez czyny mają przekonać czytelników Listu, że liczy się tylko wiara potwierdzona czynami. Dlatego autor bardzo dosadnie i ostro zwraca się do nich już na początku wywodu (werset 20). Nazywa człowieka teoretycznie wierzącego *próżnym, z pustymi rękami (w)anqrwpe kene*), nie mogącym w żaden sposób wykazać swej wiary. Takiego duchowego nędzarza, któremu brak uczynków, Jakub wzywa do zastanowienia się i wyciągnięcia wniosków. Pyta więc na wstępie w wersecie 20: *Chcesz się przekonać, człowiecze próżny, że wiara bez uczynków niczego nie sprawia [nic nie daje, jest nieskuteczna, dlatego jest pusta i martwa]?* Daremność i bezsensowność teoretycznej wiary podkreślają przymiotniki: **arǵh, kene, nekra**³.

Autor nakazuje używanie rozumu, wzywa do myślenia, do refleksyjnego wyciągania wniosków i uzasadnia słuszność swojego dowodzenia. Dlatego pisze: *chcesz zaś się dowiedzieć (qel eij de gwnnai)*, czyli innymi słowy: *jeżeli chcesz poznać, przekonać się i zrozumieć, to podam ci dowody biblijne. Chodzi mu o wykazanie, że wiara bez uczynków jest bezowocna, nic nie daje, nie sprawia zbawienia* (wersety 14c.20b.26)⁴.

2.1. Znaczenie biblijnego przykładu wiary Abrahama jako „dowodu z Pism”

Dla autora Listu Jakuba wiara Abrahama poparta czynami jest dowodem biblijnym najwyższej rangi. W rozdziale 2 w wersety 21-23, odwołując się najpierw do Rdz 22,9, a następnie do Rdz 15,6 oraz 1 Mch 2,52; 2 Krn 20,7; Iz 41,8;

gung von Jakobus 2, 14-26, Zeitschrift für Theologie und Kirche 61(1964), s. 155-192.

² J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 164; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba*, w: tenże, *Listy katolickie. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań 1959, s. 92 i n., 94 i n. (*Pismo Święte Nowego Testamentu w 12 tomach* 11).

³ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 165; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 91 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief*, Freiburg im Breisgau, Sonderausgabe 2002, s. 139 i n. (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament).

⁴ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 165; H.A. Kent, *Faith that Works. Studies in the Epistle of James*, Grand Rapids 1986.

Dn 3,35, przypomina, że *wypełniło się Pismo* (werset 23 – **kai eplhrwqh h(graphh** – ind. aor. pass.), *a wiara osiągnęła swój cel stając się doskonałą i dojrzałą, doprowadzającą do celu* (werset 22b – **h(pistij etel eiwqh** – ind. aor. pass.).

Zasada „wypełniania się Pism” to nie tylko spełnienie obietnic Bożych i zrealizowanie wcześniejszych zapowiedzi zbawienia, ale także ukazanie pełnego sensu objawionego słowa Bożego na kartach Biblii. Wiara Abrahama spełniającego Boże polecenie stała się doskonałą, osiągnęła swój końcowy i pełny wymiar (**etel eiwqh**). Bowiem obietnica Boża zapowiadająca Abrahamowi liczne potomstwo z jednego potomka nabiera pełnego sensu przy ofiarowaniu Izaaka⁵.

Autor rozpoczyna dowód z Pisma Świętego w wersecie 21a od ukazania Abrahama jako naszego Ojca (w wierze), który dzięki uczynom (wyływającym z wiary) został uznany za sprawiedliwego. Jakub stawia retoryczne pytanie: *Abraham, Ojciec nasz, czyż nie przez czyny został usprawiedliwiony?* Pozytywną odpowiedź daje dalszy wywód (wersety 21b-23). Pasywna forma czasownikowa **elikaiwqh** (ind. aor. pass. – *został uznany za sprawiedliwego* – werset 21a) podkreśla uwarunkowanie i podporządkowanie usprawiedliwienia dziełom wyływającym z wiary. To przez wiarę popartą czynami Abraham został usprawiedliwiony. Bóg go usprawiedliwił, gdy ten ofiarował swojego syna – Izaaka⁶.

Abrahama nazywa Jakub *naszym Ojcem* (**pathr hūwn**). Tak traktowali tego patriarchę przede wszystkim żydzi. Już w Starym Testamencie i w tradycji judaistycznej spotykamy się z tym tytułem (por. Iz 51,2; 4 Mch 16,20; Pirke Abot 5,2 i n. 19). W Nowym Testamencie liczne teksty potwierdzają, że nazywanie Abrahama „naszym Ojcem” było dla żydów wyrazem dumy i wielkiego wyróżnienia (por. Mt 3,9; J 8,39.53; Rz 4,1; 2 Kor 11,22). Jednakże najpierw Jan Chrzciciel, a później Jezus wykazywali złudność i niewystarczalność nazywania Abrahama swoim Ojcem, jeżeli życie nie potwierdza naśladowania jego czynów (por. Mt 3,9; J 8,33.37.39-40.53.56). Paweł Apostoł zaś udowadniał, że synem Abrahama jest się dzięki wierze. Dlatego chrześcijanie – tak pochodzenia żydowskiego, jak pogańskiego – mogą słusznie nazywać Abrahama swoim Ojcem w wierze. W Rz 4,11 i n. napisał: „Abraham stał się Ojcem wszystkich tych, którzy wierzą nie mając obrzezania, aby im to poczytano za tytuł do usprawiedliwienia. Stał się też Ojcem tych obrzezanych, którzy nie tylko na obrzezaniu się opierają, ale nadto postępują według wiary, jaką Ojciec nasz Abraham posiadał przed obrzezaniem” (por. także Rz 4,16; 9,7 i n.). A w Ga 3,7-9.28-29 czytamy: „Ci, którzy polegają na wierze, ci są synami Abrahama. I stąd Pismo widząc, że w przyszłości Bóg na podstawie wiary będzie dawał poganom usprawiedliwienie, już Abrahamowi oznajmiło tę radosną nowinę: «W tobie będą błogosławione wszystkie narody». I dlatego tylko ci, którzy polegają na wierze, mają uczestnictwo w błogosławieństwie wraz z Abrahamem, który dał posłuch wierze. Nie ma już żyda ani

⁵ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 165; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 92 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 142-145.

⁶ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 165; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 141.

poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie. Jeżeli zaś należycie do Chrystusa, to jesteście też potomstwem Abrahama i zgodnie z obietnicą – dziedzicami”.

Powyższe stwierdzenia Pawła, że Abraham jest „Ojcem wszystkich wierzących w Chrystusa”, tak żydów jak i pogan, pozwala autorowi Listu Jakuba w 2,21 nazwać *Abrahama Ojcem naszym [w wierze], który przez czyny [z niej płynące] został usprawiedliwiony*⁷.

2.2. Żywa wiara Abrahama potwierdzona czynami

Wiara Abrahama nie była *bez czynów* ją potwierdzających *ani* nie była *martwa* (**nekra, argh** – werset 20), lecz żywa, przejawiała się przez jego postępowanie, współdziałała z jego uczynkami, widoczna była w jego życiu. Dlatego autor Listu Jakuba nakazuje w tej postawie dostrzec wzór postępowania: *Zobacz, że wiara [Abrahama] współdziała z jego czynami* (werset 22a). Konieczność wiązania ze sobą wiary i czynów, które muszą iść z nią w parze, stanowi podstawę dowodzenia Jakuba. Wiary nie da się oddzielić od czynów, bo wiara i czyny muszą iść razem, wiara musi współdziałać z czynami, tak jak było w przypadku Abrahama.

To czyny Abrahama sprawiły, że jego wiara stała się dojrzała i doskonała, osiągnęła swój cel, doprowadziła do usprawiedliwienia. Dlatego Jakub, kontynuując zachętę, wzywa do naśladowania w celu osiągnięcia zbawienia: [*Przecież*] *widzisz, [albo: zobacz], że przez uczynki wiara się wydoskonaliła [stała się dojrzała, doszła do celu, jakim jest usprawiedliwienie przed Bogiem]*” (werset 22b)⁸.

Wprawdzie zasadę „wypełniania się Pism” autor Listu zastosował już praktycznie w wersecie 21, stawiając retoryczne pytanie: *Czyż nie dzięki uczynom Ojciec nasz, Abraham, został uznany za sprawiedliwego, kiedy ofiarował swojego syna Izaaka?*, jednak dopiero w wersecie 23a. mówi wprost o tym, że *Pismo zostało wypełnione* (**kai epI hrwqh h(graft** – ind. aor. pass.). Formuła o „wypełnianiu się Pism” stanowi uroczyste wprowadzenie do podania tekstu Pisma Świętego jako spisane go słowa Bożego.

Stosując zasadę „wypełniania się Pism”, Jakub przytacza tekst Rdz 15,6, którego treść wiąże z Rdz 22,16-18 (ponowienie obietnicy). Jakub podkreśla, że *Abraham uwierzył Bogu i zostało mu to policzone ku usprawiedliwieniu* [lub: *sprawiedliwości*] (werset 23b). W ten sposób stara się wykazać, że również adresatów Listu Bóg usprawiedliwia przez wiarę popartą uczynkami, podobnie jak to było z Abrahamem. „Wypełnienie się Pism” bowiem dotyczy nas, którym zawierzenie Bogu na wzór Abrahama zostaje poczytane ku usprawiedliwieniu, czyli przynosi nam zbawienie.

⁷ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 166; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 141.

⁸ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 166; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 142.

2.3. Ofiarowanie Izaaka – wyrazem wiary usprawiedliwiającej Abrahama

Już w wersecie 21a. Jakub nazwał *Abrahama Ojcem naszym* [w wierze], który przez czyny [z niej płynące] został usprawiedliwiony. Jednym z tych czynów była ofiara, jaką złożył on ze swego syna Izaaka, co zostało też wspomniane w wersecie 21: *Ojciec nasz, Abraham, czyż nie dzięki uczynom został uznany za sprawiedliwego, kiedy ofiarował swojego syna Izaaka?* Ofiarę tę opisano szczegółowo w Rdz 22,1-18. Do niej nawiązuje się również w pochwałę przykładowej wiary Abrahama dla chrześcijan w Hbr 11,17-19.

Uroczyste słowa wyroczni Bożej popartej przysięgą po złożeniu ofiary z Izaaka ponowiły zapowiedź liczne go potomstwa i błogosławieństwa dla Abrahama: „Przysięgam na siebie, wyrocznia Pana, że ponieważ uczyniłeś to, a nie oszczędziłeś syna twego jedyne go, będę ci błogosławił i dam ci potomstwo tak liczne jak gwiazdy na niebie i jak ziarenka piasku na wybrzeżu morza; potomkowie twoi zdobędą warownie swych nieprzyjaciół. Wszystkie ludy ziemi będą sobie życzyć szczęścia takiego, jakie jest udziałem twego potomstwa, dlatego że usłuchałeś mego rozkazu»” (Rdz 22,16-18)⁹.

Wiara Abrahama dzięki zgodzie na słowo Boga zapowiadającego narodziny Izaaka (por. Rdz 15,6; 22,16-18) stała się doskonała przy jego ofiarowaniu, jak to zaznacza Jakub w wersecie 21 i n.: *Ojciec nasz, Abraham, czyż nie dzięki uczynom został uznany za sprawiedliwego, kiedy zaniósł swojego syna Izaaka na ołtarz? Zobacz więc, że wiara współdziałała z jego uczynkami i przez czyny stała się doskonała* (werset 22).

Cytując w wersecie 23b tekst grecki Rdz 15,6, że „*Abraham uwierzył Bogu i zostało mu to policzone ku usprawiedliwieniu*” (**episteusen de Abraam tw qew kai e logisqh autw eij dikaiosunhn**), Jakub wykazuje, że *wypełniły się słowa Pisma* (werset 23a). „*Wypełnienie się Pisma*” oznacza tu przytoczenie słów uroczystej deklaracji Boga (**h legousa** – partic. praes. act. – *mówiącej*) o *Abrahamie, który uwierzył Bogu i zostało mu to policzone ku usprawiedliwieniu*. Abraham został uznany przez Boga za sprawiedliwego ze względu na wiarę popartą czynami. Z kontekstu bowiem wynika, że chodzi o wiarę Abrahama z uczynkami (werset 21).

To „*wypełnienie się Pism*” dotyczy adresatów Listu i nas. Również dzisiaj bowiem zbawia jedynie wiara współdziałająca z czynami (por. Jk 2,22). Zbawia, czyli daje życie, tylko wiara żywa, a wiara bez uczynków jest martwa i nie zbawia (por. Jk 2,14.17).

Jakub w 2,23 – przytaczając tekst Rdz 15,6 – podkreśla, że podstawą do usprawiedliwienia Abrahama było jego zawierzenie Bogu. Chociaż w tym tekście nie mówi wprost o czynach Abrahama, to jednak cały kontekst (wersety 21-22) wskazuje, że chodzi wyłącznie o wiarę aktywną, popartą uczynkami. Dlatego nie można wypowiedzi autora o wierze usprawiedliwiającej Abrahama przeciwstawić jego czynom. Wiara i czyny bowiem idą w parze, co Jakub wyraźnie zaznacza

⁹ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 167; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 141 i n.

w wersecie 22: *wiara Abrahama współdziała z jego uczynkami* i w wersecie 24: *Widzicie więc, że człowiek zostaje uznany za sprawiedliwego dzięki uczynom, a nie samej tylko wierze*¹⁰.

Łącząc zaś werset 22 z 23 partykułą *kai* (i), autor wyjaśnia, co to znaczy, że „*wiara Abrahama współdziała z jego uczynkami i przez nie stała się doskonała*” (**etel eiwqh** – werset 22). Osiągnięcie przez Abrahama doskonałości dzięki wierze popartej czynami polega na jego *usprawiedliwieniu i nazwaniu go przyjacielem Boga*, co potwierdza autorytatywnie i uroczyście Pismo Święte (werset 23). Jakub dowodzi, że to było zapowiedziane: *i tak wypełniło się Pismo* (werset 23). Bóg umiłował Abrahama, swego przyjaciela, bo ten w swoim życiu całkowicie Mu zawierzył i wypełniał wszystkie Jego polecenia¹¹.

Tradycja żydowska, podobnie jak autor Listu Jakuba, również łączyła „*wiarę Abrahama, która została mu policzona ku usprawiedliwieniu*” (tekst Rdz 15,6 cytowany przez Jk 2,23) z ofiarą, jaką złożył on z syna Izaaka. W 1 Mch 2,52 czytamy bowiem: „*Czyż nie w czasie próby (pokusy) Abraham okazał się wiernym? I zostało mu to poczytane ku usprawiedliwieniu*”¹².

2.4. Abraham – przyjacielem Boga

Wypowiedź o Abrahamie w wersecie 23c: *I przyjacielem [umiłowanym przez] Boga został nazwany* jako dalsza część „dowodu z Pism” nawiązuje do różnych ksiąg Starego Testamentu: 2 Krn 20,7; Iz 41,8; Dn 3,5. W tekstach tych w tłumaczeniu greckim Starego Testamentu (LXX) nazwano Abrahama w formie czasownikowej „*umiłowanym przez Boga [już na zawsze]*” – (**o(hgaphmenoj** – part. perf. pass.). Jakub w wersecie 23b mówi o Abrahamie, którego *nazwano przyjacielem [umiłowanym przez] Boga* (**fil oj qeou ekl hqh** – ind. aor. pass.). Różnice czasów (perfectum w LXX i aoryst w Liście Jakuba) wskazują, że w odnoszonych tu tekstach Starego Testamentu (2 Krn 20,7; Iz 41,8; Dn 3,35) podkreślono stan trwałej miłości Boga do Abrahama (**o(hgaphmenoj** – part. perf. pass.). W Jk 2,23b zaś akcent położono na rzeczownik: *przyjaciel [umiłowany przez] Boga* (**fil oj qeou**) i takim tytułem nazwano Abrahama.

Obydwa wyrazy określające Abrahama: *umiłowany* (**o(hgaphmenoj** – part. perf. pass.) oraz *przyjaciel* (**fil oj** chociaż bez rodzajnika) podkreślają wielką bliskość i zażyłość Boga z Abrahamem. Imiesłów: **o(hgaphmenoj** – (part. perf. pass.) zwraca uwagę na inicjatywę Boga, który na trwale już miłuje Abrahama. **Fil oj** zaś to ktoś umiłowany, drogi, ulubieniec i całkowicie oddany przyjaciel. Dlatego w niektórych rękopisach starożytnych w wersecie 23c czytamy: *oddany sługa, niewolnik* (**doul oj**), zamiast *przyjaciel* (**fil oj**). Taką wersję podają kodeksy minuskułowe 206, 429, 614, 1518, 1758, 1831.

¹⁰ A. Fernandez, *Credidit Abraham Deo et reputatum est illi ad iustitiam*, Verbum Domini 11 (1931), s. 326-330.

¹¹ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 167 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 143.

¹² F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 145.

Frazę w wersecie 23c: *I przyjacielem [umiłowanym przez] Boga został nazwany* można także rozumieć jako wyjaśnienie słów poprzednich (werset 23b): *Uwierzył Abraham Bogu, dlatego policzono mu to ku usprawiedliwieniu*, to znaczy, że Bóg uznał go za swego umiłowanego przyjaciela, czyli za kogoś, kto dostąpił usprawiedliwienia, zbawienia¹³.

Jakub udowadnia więc na podstawie Pisma Świętego, że Abraham *został usprawiedliwiony przez dzieła* (werset 21a). Dzięki nim jego wiara *stała się doskonałą* (werset 22b). *Zawierzenie zaś Bogu zostało mu policzone ku usprawiedliwieniu lub sprawiedliwości* (werset 23b).

2.5. Końcowa zasada ogólna o usprawiedliwieniu dzięki wierze aktywnej

Jako podsumowanie dotychczasowego wywodu o usprawiedliwieniu z wiary popartej czynami autor Listu Jakuba w wersecie 24 podaje ogólną zasadę: *Widzicie więc, że człowiek dostępuje usprawiedliwienia dzięki uczynom, a nie samej tylko wierze*¹⁴.

W przytoczonych wcześniej wypowiedziach w omawianym fragmencie Jk 2,21-24 autor użył dwukrotnie słowa **dikaiow** (*usprawiedliwiam*) w formie pasywnej (*został usprawiedliwiony* – **edikaiwqh** – ind. aor. pass. – werset 21a oraz *dostępuje usprawiedliwienia* – **dikaioutai** – ind. praes. pass. – werset 24). Raz tylko posłużył się rzeczownikiem **dikaiousnh** – *sprawiedliwość, usprawiedliwienie* (werset 23b), ale również w połączeniu z czasownikiem **el ogisqh autw eij** – *zostało policzone mu ku [usprawiedliwieniu]*. Wyraz **el ogisqh** także występuje tu w formie pasywnej (ind. aor. pass.). We wszystkich tych przypadkach dominuje więc forma passivum. Podkreśla się w ten sposób, że usprawiedliwia wiara poparta czynami. Tylko taka wiara jest sprawcza (aktywna), ponieważ usprawiedliwienie osiąga się (passivum) przez tę czynną wiarę¹⁵.

Na czym polega owo usprawiedliwienie? Czasownik: **dikaioun** w formie medialnej i pasywnej (**dikaiwmai**) oznacza: *uznać kogoś za sprawiedliwego lub okazać się sprawiedliwym, być uznanym za sprawiedliwego albo być usprawiedliwionym*. W Biblii nie tyle wskazuje się na to, aby być *sprawiedliwym przed ludźmi*, co raczej być *sprawiedliwym wobec Boga*. Chodzi tu nie tylko o posiadanie cnoty sprawiedliwości, ale o postępowanie zgodne z wolą Bożą. *Sprawiedliwy* w Biblii to człowiek *doskonały i święty* (por. Ps 7,9; 17[16],21; Hi 27,6; Prz 10,2; Mt 5,20; Łk 1,75).

Człowiek usprawiedliwiony [lub sprawiedliwy] przed Bogiem to taki, który uzyskał od Niego zbawienie. A jak wyjaśnia Święty Paweł, Bóg zbawia przez

¹³ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 168 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 144; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 94.

¹⁴ J.T. Draper, *James: Faith and Works in Balance*, Wheaton 1981.

¹⁵ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 169; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 146.

wiarę w Jezusa Chrystusa potwierdzoną czynami (por. Rz 2,6.13; 5,1; Ga 3,8; 5,6; 1 Kor 13,2)¹⁶.

Werset 24. jako konkluzja uogólniająca naukę Jakuba o usprawiedliwieniu z wiary, za którą idą czyny, na wzór Abrahama, zawiera charakterystyczne formy dla tego rodzaju pouczeń. W wersecie 20 autor pytał: *Chcesz się przekonać, pusty człowieku*, a w wersecie 22 wykazywał: *Widzisz (więc) że*, zwracając się w mowie bezpośredniej do drugiej osoby.

W wersecie 24., nadal posługując się żywą mową, wzywa do wyciągnięcia wniosków i stosuje formy charakterystyczne dla podsumowań: liczba mnoga (*widzicie*), forma ogólna (*człowiek*), czas teraźniejszy (*dostępuje usprawiedliwienia*), antyteza (*człowiek jest usprawiedliwiony z uczynków, a nie z samej tylko wiary*).

Wyjątkowość przykładu wiary Abrahama uzasadnia postawienie w tym miejscu (werset 24) szerszego uogólnienia, ponieważ każdy powinien naśladować postawę wierzącego Patriarchy. Dlatego Jakub zmusza wprost do wyciągnięcia wniosku: *Zobaczcie więc, że człowiek dostępuje usprawiedliwienia za sprawą uczynków, a nie samej tylko wiary*.

Dotychczasowe wywody miały przekonać adresatów o słuszności nauki dotyczącej usprawiedliwienia z wiary popartej czynami. Zastosowane przez autora Listu czasowniki **blepeij** i **ofate** (*widzisz, widzicie*) w wersetach 22 i 24 jako synonimy służą do udowodnienia tej tezy. Ich znaczenie więc, ze względu na następujące po nich uzasadniające **oti** (*że*) ze zdaniem dopełniającym, należy odczytać w sensie szerszym: *widzieć głębiej, dostrzec, zobaczyć i przekonać się, zauważyć i rozpoznać*. Chociaż autor w wersetach 22 i 24 zastosował indicativus praes. act., to ze względu na używane przez niego częste imperatywy i charakter wypowiedzi (zachęta do wyciągnięcia uzasadnionego wniosku), można by słowa: *widzisz, widzicie* rozumieć w sensie nakazu: *przekonaj się!, zobaczcie!*

Ukazany przykład Abrahama powinien przekonać adresatów, że każdy człowiek jest usprawiedliwiony dzięki czynom towarzyszącym wierze, a nie przez samą tylko wiarę (werset 24). Wiara bowiem musi współdziałać z czynami, tak jak to było w przypadku Abrahama (*Zobacz, że wiara [Abrahama] współdziała z jego czynami* – werset 22a).

Podkreślenie przez Jakuba, *że z samej jedynie wiary* (werset 24b) nie można być usprawiedliwionym, nawiązuje do wcześniejszych wywodów autora. Już w wersecie 14 retorycznie pytał: *Czy sama wiara zdoła zbawić człowieka nie spełniającego uczynków?*. Zaś w wersecie 18 przedstawił sytuację człowieka twierdzącego, że wierzy, lecz nie ma uczynków, bo wystarczy mu sama wiara. Okazuje się, że sama wiara nie usprawiedliwia nikogo, lecz jedynie wiara współdziałająca z czynami (wersety 24b i 22a). Tylko żywa wiara poparta czynami jest doskonała i prowadzi do usprawiedliwienia, czyli do zbawienia (wersety 22b i 23b)¹⁷.

Takie stanowisko Jakuba wobec wiary, która musi być poparta czynami, absolutnie nie stoi w opozycji do nauki Pawła o wierze, która usprawiedliwia. Paweł

¹⁶ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 169; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 92, 94.

¹⁷ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 169 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 145 i n.

bowiem również mówi o wierze popartej czynami miłości (por. Ga 5,6). Przeciwwstawienie przez Apostoła Pawła usprawiedliwienia z wiary w Jezusa Chrystusa doktrynie usprawiedliwienia na podstawie wypełniania uczynków Prawa Mojżeszowego w żaden sposób nie koliduje z nauką Jakuba o usprawiedliwieniu z wiary współdziałającej z czynami. Tak bowiem Apostoł Paweł jak Jakub pomagają się wiary czynnej, a nie teoretycznej. Kiedy zaś Paweł wykazywał, że do usprawiedliwienia (*dikaioynē*) potrzebna jest wiara na wzór Abrahama, to nie mówił o wierze Patriarchy nie potwierdzonej czynami, lecz jedynie udawał, że Abraham wykazał swą czynną wiarę jeszcze przed zawarciem przymierzy (w Kanaanie i na Synaju). Pawłowi bowiem zależało, aby wykazać jedyną możliwość usprawiedliwienia na podstawie wiary w Chrystusa na wzór Abrahama. Postawę taką przeciwstawił Apostoł poglądom twierdzącym, że usprawiedliwienie można osiągnąć [jedynie] na podstawie wypełniania uczynków wymaganych przez Prawo Mojżeszowe i udawał, że do usprawiedliwienia potrzebna jest wiara w Jezusa Chrystusa (por. Rz 3,21-31; 4,1-5,1; Ga 2,16-21; 3,6-14.21-29)¹⁸.

2.6. Rachab podobnie jak Abraham usprawiedliwiona dzięki wierze czynnej

Po wyjaśnieniu zasady ogólnej o usprawiedliwieniu dzięki wierze aktywnej autor wraca raz jeszcze do argumentacji biblijnej. Drugim przykładem biblijnym służącym jako kolejny dowód w wywodzie Jakuba, ukazującym konieczność potwierdzania wiary przez uczynki, jest postawa Rachab, nierządnicy z Jerycha. Akcentując w wersecie 25 przede wszystkim czyn domyślnie wypływający z wiary, autor Listu Jakuba sięga do postaci należącej do świata pozażydowskiego, związanej z nierządem (być może również sakralnym), która jednak dzięki wierze i podjętym czynom została usprawiedliwiona, czyli zbawiona. Jakub retorycznie pyta (werset 25): *czyż nie przez swoje czyny również nierządnica Rachab została usprawiedliwiona, podobnie [jak Abraham]?* I natychmiast pozytywnie i konkretnie odpowiada: *Przecież udzieliła schronienia zwiadowcom i [uratowała ich], odsyłając inną drogą*” (por. Joz 2,1-21; 6,22-25; Hbr 11,31).

Porównanie czynnej wiary Rachab z podobną wiarą Abrahama współdziałającą z jego czynami ma na celu dowartościowanie pogan. Dla żydów bowiem kultury pogan traktowane były jak nierząd. Nie jest więc rzeczą przypadku, że Jakub zaznacza, iż Rachab była nierządnicą (**Raab h(pornh)**). Wśród adresatów Listu bowiem poganie byli traktowani ze względu na swoje wcześniejsze wierzenia jako uprawiający nierząd. Żydzi zaś, odróżniając się od pogan, twierdzili o sobie, że „nie narodzili się z nierządu” (por. J 8,41). Przykład pogańskiej nierządnicy z Jerycha podany przez autora Listu jako „dowód z Pisma” (*wypełniło się Pismo – epl hrwqh h(grafh* – werset 23a) ma przekonać adresatów, że również chrześcijanie pochodzący z pogan, chcąc być „usprawiedliwionymi”, czyli aby osiągnąć

¹⁸ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 170 i n.; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 148-150; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 38 i n., 94, W. Schmithals, *Paulus und Jakobus*, Göttingen 1963; G. Eichholz, *Glaube und Werke bei Paulus und Jakobus*, München 1961.

zbawienie, muszą mieć wiarę nie teoretyczną, lecz popartą czynami. Każdy bowiem człowiek, tak żyd jak poganin, może być *usprawiedliwiony dzięki dziełom płynącym z wiary* (werset 24a). Dla Boga, który usprawiedliwia, nie ma zaś różnicy między żydami i poganami. On usprawiedliwia bowiem wszystkich przez wiarę w Jezusa Chrystusa, która jest poparta czynami miłości (por. Ga 2,16; 3,28 i n.; 5,6)¹⁹.

3. Konkluzja wyводу Jakuba o wierze żywej

Werset 26 stanowi konkluzję całego rozważania o wierze żywej, potwierdzonej przez czyny. Autor wprowadza partykułę **gar** (więc, albowiem) i dodaje jeszcze jedno antropologiczne porównanie: *Tak więc jak ciało bez ducha jest martwe, tak również wiara bez uczynków jest martwa*. Jakub w wersecie 26 powtórzył formułę z wersetu 20: *Tak również wiara bez uczynków jest martwa*, nawiązując zarazem do podsumowującej frazy w wersecie 17: *Tak również wiara, jeśli nie miałyby uczynków, martwa jest sama w sobie*. Dlatego zdanie to należy traktować jako inkluzję końcową²⁰.

Porównanie antropologiczne, jakim posłużył się Jakub (*ciało bez ducha jest martwe*), sięga do biblijnej nauki o stworzeniu istot żywych [człowieka i zwierząt] (por. Rdz 2,7; 6,17; 7,15; Ps 104[103],30). Bóg tchnął swego *ducha* (**pneuma**), który jest źródłem życia, w stworzone ciało będące prochem ziemi. *Ciało* (**swna**) żyje dzięki *duchowi* (**pneuma**), a bez niego jest martwe. Według semickiego modelu człowieka, ciało pozbawione ożywczego, danego przez Boga ducha (nie chodzi tu o duszę w pojęciu greckim!) pozostaje martwe (por. Ps 51[50],13).

Dramat śmierci wyjaśnia mędrzec Pański – Kohelet: „Wróci się proch do ziemi, tak jak nią był, a duch powróci do Boga, który go dał” (Koh 12,7). O martwym ciele bez ducha (suche kości) mówi Bóg przez proroka Ezechiela: „Oto Ja wam dam ducha, abyście ożyły” (Ez 37,5). O życiodajnym Duchu ożywiający martwe ciało pisze również Święty Paweł: „Skoro mieszka w was Duch Tego, który wskrzesił Jezusa z martwych, to Ten który wskrzesił Chrystusa z martwych, przywróci do życia wasze śmiertelne ciała mocą mieszkającego w was swego Ducha” (Rz 8,11).

Tak więc jak duch ożywia ciało, tak czyny ożywiają wiarę. A jak ciało bez ducha jest martwe, tak wiara bez czynów też jest martwa. Martwa zaś wiara nic nie daje, nie może nikogo zbawić. Tylko wiara ożywiona przez czyny przynosi usprawiedliwienie i ocalenie (zbawienie), tak jak to było w przypadku Praojca narodu wybranego – Abrahama oraz nierządnic Rachab z Jerycha – reprezentantki pogan²¹.

¹⁹ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 171 i n.; F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 94 i n.; O. Knoch, *Der Brief des Apostels Jakobus*, Leipzig 1964 (*Geistliche Schriftlesung* 19); L. Stachowiak, *List św. Jakuba*, w: *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, red. A. Jankowski, K. Romaniuk, L. Stachowiak, cz. 2, Poznań 1975, s. 1053.

²⁰ F. Gryglewicz, *List św. Jakuba...*, s. 96; F. Mussner, *Der Jakobusbrief...*, s. 151.

²¹ J. Kozyra, *List świętego Jakuba...*, s. 172 i n.; J. Łach, *Wiara bez uczynków jest martwa* (*Jk 2, 26*), w: *Wiara i życie*, red. B. Bejze, Warszawa 1985, s. 62-72.

Porównując więc martwą wiarę do martwego ciała, które, aby żyć, potrzebuje ducha, autor wykazuje, że również wiara, aby żyć, potrzebuje czynów. Pozostając przy martwym ciele i martwej wierze, trwamy w śmierci. Martwe ciało musi być ożywione duchem, a wiara czynami.

Zdanie kończące cały wywód Jakuba (werset 26) można potraktować też jako apel do czytelników: „«Miejcie wiarę żywą, popartą czynami, bo tylko taka wiara przynosi zbawienie. Nie pozostawajcie zaś jedynie na etapie wiary martwej». Jakub podkreśla etyczne wymiary wiary. Nie twierdzi, że same uczynki nas zbawiają. Wiara musi być jednak poparta czynami, aby była wiarą żywą, bo w przeciwnym razie jest martwa”²².

Zakończenie

Modne dziś stwierdzenie „jestem wierzącym, lecz niepraktykującym” zostało całkowicie podważone w Liście Jakuba 2. Autor wykazał bowiem na przykładzie Abrahama i Rachab, że prawdziwa wiara musi być żywa, domaga się uczynków. Autor Listu Jakuba wybrał postaci Abrahama i Rachab jako przykłady żywej wiary, ponieważ stanowią one „dowód z Pisma”, a więc są najważniejszymi argumentami. Ze słowem Bożym bowiem się nie dyskutuje i nie wolno go odrzucać. Tylko wiara potwierdzona czynami usprawiedliwia i prowadzi do zbawienia. Dla potwierdzenia wiary Bóg domaga się niekiedy czynów heroiczych. Abraham miał ofiarować swego syna – Izaaka. Poganka Rachab zaś musiała się narazić swoim rodakom kananejskim i ryzykować życiem, zawierzając Bogu Jahwe. Wiara ją ocaliła. Wiara żywa bowiem daje życie, zbawia. Na przykładzie Abrahama i Rachab każdy się może o tym przekonać, jak to wykazano w analizie tekstu Listu Jakuba 2. Wiara, aby żyć, potrzebuje czynów. Bez czynów zaś – przy martwej wierze – trwamy w śmierci.

Słowa kluczowe: Abraham, wiara czynna, usprawiedliwienie przed Bogiem, List Jakuba

Keywords: Abraham, active faith, righteousness before God, Epistle of James

²² H. Langkammer, *Ewangeliczna tradycja o Jezusie w Liście św. Jakuba. Komentarz teologiczno-pastoralny*, Wrocław 2011, s. 63.